

BÁCSKAI VERA

A hitelszűke évei*

A jelen tanulmány valójában a pest-budai hitelviszonyokról korábban megjelent írásom¹ egyik állításának korrigálását célozza. E tanulmányban ugyanis egyetlen forráscsoport, az 1810-es, 1830-as és 1850-es év betáblázási jegyzőkönyvének² adatai alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az 1830-as év töréspontot jelentett mindkét város hitelviszonyaiban. Úgy tűnt, hogy a vizsgált időmetszetek közül ez évben szűkültek a legnagyobb mértékben a hitelforrások: Pesten növekvő számú betáblázási esetszám mellett a nyújtott hitelek összege 1810-hez képest csaknem egyharmaddal csökkent, Budán a betáblázási esetszámok csökkenését a kölcsöntőke 70%-os zsugorodása kísérte. Pesten 1850-re 1810-hez képest csaknem megkétszereződött a betáblázott hitelek összege, Budán viszont az 1850-ben betáblázott kölcsönök a bázisévinek mindössze 60%-át, a pestinek mindössze egyharmadát tette ki. A hitelezők összetételének a többi időmetszettől eltérő alakulása is arra utalt, hogy az 1830-as év a hitelviszonyok tekintetében rendkívülinek tekinthető, amennyiben a vizsgált másik két időmetszetben nem volt annyira domináns a hitelt nyújtók között a kereskedők és nemesek aránya.

Az 1830-ban betáblázott hitelek összegének ilyen mértékű csökkenése meglepő volt, hiszen a történelmi összefoglaló művek a hitelszűke – némely szerzőnél egyenesen hitelválságnak minősített – periódusát az 1820-as évekre, illetve az 1818–1830 közötti időszakra tették. Mérei Gyula ugyan az 1815. évet követő csaknem két évtizedre becsülte a hitelválságot a Habsburg-monarchiában, amely csak 1830 után kezdett enyhülni.³ A hitelhiány szerinte általános, összeurópai jelenség volt, elhúzódása azonban a Magyarországra jelzetténel jóval rövidebb ideig tartott. Szerinte az európai országokban 1822 és 1825 között éppenséggel spekulációs pénzbőség lépett fel, ezt követte gazdasági válság és újabb hitelhiány, a gazdasági fellendülés pedig csak az 1830-as évek közepe táján kezdődött meg.⁴ A legújabb kutatások viszont európai viszonylatban inkább a hitelszűke rövidebb periódusait jelölik meg, az 1820-as évtizednek csak bizonyos éveire jeleznek recessziót vagy hitelproblémákat.⁵ Kaposi Zoltán strukturális hitelhiánynak minősítette az 1820-as évek fejleményeit, a tőke állótőkébe menekülésével, az intézményes hitel hiányával magyarázta, de e jelenséget nem terjesztette ki

* A tanulmány az MTA–ELTE Válságtörténeti Kutatócsoport támogatásával készült.

¹ Bácskai Vera: *Hitelviszonyok Pesten és Budán a 19. század első felében*. Aetas, 25. évf. (2010) 2. sz. 1944.

² Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) IV. 1009.m. és IV.1202.ff.

³ Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790–1848*. 1. köt. Budapest, 1980. 317–318.

⁴ *Magyarország története I.* 317–318.

⁵ *The Cambridge Economic History of Modern Europe. I. 1700–1870*. Ed. Broadberry, S. – O'Rourke, K. H. Cambridge, 2010. 135–144.

az 1830-as évekre.⁶ A felsorolt szerzők, csakúgy, mint a hitelviszonyokat részletesen taglaló Grünwald Béla,⁷ a hitel szűkösségét elsősorban a földbirtokos nemesség szemszögéből vizsgálták, a pesti hitelpiacon viszont a nemesek elsősorban hitelezőkként és nem mint adósok voltak jelen; a hitelösszegnek csak jelentéktelen részét élvezték. Különösen érvényes volt ez az 1810-es és az 1820-as évre. A kérdést a polgárság oldaláról vizsgáló Nagy Lajos a hitel hiányát a tőke immobilizációjának tulajdonította. Kaposival egybehangzóan azzal magyarázta, hogy a konjunktúra idején a kereskedelmi és ipari tevékenységből származó tőkét, illetve annak jelentős részét ingatlanvásárlásra fordították. Számításai szerint 1802 és 1818 között a pesti ingatlanforgalom értéke több mint négyszeresére emelkedett, ez a növekedés akkor is számottevő, ha tudjuk, hogy ennek egy része az ingatlanok értéknövekedésének is tulajdonítható. Az általa az 1830. évre számított ingatlanforgalmi adat nagyjából azonos volt az 1818. évvel. Nagy nem bocsátkozott becslésekbe arra vonatkozóan, hogy meddig tartott a hitel hiánya, a felsorakoztatott adatok azonban főleg az 1810-es évek második felére és az 1920-as évekre vonatkoznak.⁸

Mindez némileg ellentmondott annak a feltételezésnek, hogy 1830 töréspontot jelentett a pest-budai hitelpiacon. Minthogy az adatok fényében a budai hitelpiac a század első felében erősen vesztett jelentőségéből, a továbbiakban Pestre összpontosítottam figyelmemet. Annak ellenőrzésére, hogy az 1830-as csökkenés valóban fordulatot jelentett-e, feldolgoztam az 1820. évi betáblázási jegyzőkönyvet is, amely az 1810. évvel összehasonlítva a betáblázások számának és a hitelezett tőke összegének csaknem 20%-os, illetve 13%-os emelkedését mutatta. Az 1830. évi betáblázási jegyzőkönyv nemcsak a hitelösszegek drasztikus csökkenését mutatta, de ekkor volt a legalacsonyabb az egy betáblázásra eső hitel átlag összege mind a jogi személyek, mind a magánszemélyek esetében (17, illetve 50%-kal volt kevesebb, mint 1810-ben, és csaknem fele az 1820. évi átlagösszegnek). Ez évben volt messze a legmagasabb (34%) a hagyományos, jogi intézmények által folyósított kölcsönök és a legalacsonyabb a magánhitelezők közül a tízezer forintnál nagyobb hitelt nyújtók aránya. Fordulatot sejtetett az is, hogy a magánhitelezők összetétele a többi időmetszettel eltérően alakult: míg 1810-ben a hitelezők körülbelül fele került ki a nemesek, katonatisztek, illetve a kereskedők, gyárosok, fuvarozók sorából, addig 1830-ban ezek tették ki a hitelezők kétharmadát. Végezetül azt, hogy 1830 fordulópontra volt a pesti hitelpiacon, az is igazolni látszott, hogy az Osztrák Nemzeti Bank év végi mérlegadatai 1830-ban a kölcsönüzletek mintegy 23%-os, ezen belül a lombard hitelek 46%-os csökkenést mutattak az 1820. évihez képest.⁹

A kézirat lezárása után további kutatásaim arra irányultak, hogy megállapítsam, vajon a gazdasági élet egyéb területeire is hatással volt-e a hitelforrások beszűkülése 1830-ban. Feltételezésem szerint ez az ingatlanforgalom alakulására nyomhatta rá a bélyegét. Részben azért, mert az ingatlan vétele igen gyakran hitel igénybevételével történt, vagy kölcsön felvételével, vagy, és ez volt a gyakoribb, az első részlet kifizetése után a fennmaradó összeget

⁶ Honvári János (szerk.): *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Budapest, 1996.

⁷ Grünwald Béla: *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon 1790–1848*. Történeti Értekezések 14. Pécs, 1927. 65–77.

⁸ Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest, 1975. 312–13.

⁹ Zugschwerdt, Johann Baptist: *Das Bankwesen und die privilegirte österreichische Nationalbank*. Wien, 1855. 177–178., 185–186. A könyvre Kövér György hívta fel a figyelmemet, illetve bocsátotta rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

tábláztatta be az eladó. Másrészt választ adhatott a vizsgálat arra, hogy összefüggésbe hozható-e a hitelösszeg csökkenése a tőke ingatlanba fektetésével.

Az 1828–1832. évi telekátírási jegyzőkönyvek¹⁰ adatai azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban mind a tulajdonos-csere számai, mind a vételárak összegében jelentős elmozdulás nem észlelhető. 1828 és 1829 között ugyan jelentősen, 28%-kal megugrott az összeg, (de ekkor is csak az 1818. évi négyötödét tette ki),¹¹ és a legkisebb értéket az 1830. évi forgalom mutatja, a csökkenés és az azt követő növekedés azonban nem olyan mértékű, hogy hitelhiányról vagy a tőke ingatlanba meneküléséről beszélhetnénk. Ugyanakkor 1830-ban volt a legmagasabb az egy eladásra jutó összeg átlagos értéke, feltehetően ennek köszönhető, hogy a városi jövedelem-kimutatásokban¹² a telekkönyvi illeték 1830. évi bevételei 18%-kal haladták meg az 1828. évit, majd csekély ingadozással, de 1832-ig növekedtek.

Egyébként a vizsgált időszakban éppen az 1830/31. évben volt a legnagyobb a városi jövedelmek és ezen belül az adóbevételek összege, igaz, ekkor volt a legnagyobb a hátralékok aránya is, ez utóbbi a két következő évben drasztikusan csökkent, majd 1833/34-ben újból elérte az 1829/30-as év magas arányát. (1. sz. grafikon)

Ezután az árverési jegyzőkönyvek ugyanezen ötévi adatait vizsgáltam meg, feltételezve, hogy hitel hiányában adósság fejében sokan rákényszerülhettek ingatlanaik eladására. A jegyzőkönyv az adóssági perek bírói ítélete, illetve tanácsi határozatok által, illetve a tulajdonos kérésére elrendelt licitációk mellett városi ingatlanok és bérletek árverésre bocsátását, illetve az örökösöknek a hagyatéki ingatlanokért folytatott licitálást is tartalmazták; ezeket mint a vizsgálat szempontjából nem relevánsakat figyelmen kívül hagytam. Az 1828–1832 évben lefolytatott árverések száma sem utalt pénzsűkésre, sőt az éppen az 1830-as évben volt 1828 után a legalacsonyabb. Viszont ebben az évben volt a legmagasabb az egyetlen árverésen elkelt ingatlanok aránya (23%), míg a többi vizsgált évre a többszöri (néha 10-15-szöri) meghirdetés volt jellemző.¹³

Ezután tanulmányoztam a Pesti Polgári Kereskedelmi Testület jegyzőkönyveit,¹⁴ feltételezve, hogy ha 1830 valóban töréspontot jelentett a hitelviszonyok tekintetében, erre valami módon csak reflektálnának üléseiken. Ilyen utalást ugyan nem találtam, de tanulságosak voltak a vizsgált időszakban lezajlott országos vásárok forgalmára, illetve a piaci árakra vonatkozó feljegyzések. Az 1829. évi vásárok forgalmát gyengének, illetve közepesnek minősítették, 1830-ban a két nyári vásárt jónak, 1831-ben általában közepesnek jellemezték, mert a termények nyomott áron keltek el. Az 1832. és 1833. évben a nyári vásárokat jónak, az augusztusit egyenesen igen jónak minősítették.¹⁵ Ami a termények árát illeti, a két fő árucikk, a gyapjú és dohány áralakulását vizsgálva megállapítható, hogy az utóbbiból a legjobb minőségű ára a szezonális ingadozásoktól eltekintve 1831-ben emelkedik, és 1833-ig azonos szinten mozog, míg a legolcsóbbnál 1833-ban mutatkozik emelkedés. A gyengébb minőségű gyapjú ára 1830-ban hektikusan mozog, jelentős emelkedés után hirtelen csökken, majd a

¹⁰ BFL. IV.1215.d. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye. Telekátírási jegyzőkönyvek.

¹¹ Az 1818. évi ingatlanforgalom összegét Nagy Lajos váltóforintban adta meg, amit konvenciók forintra számítottam át. Kosáry: *Budapest története*, 113.

¹² BFL. IV.1213.b. Pest város Kamarási Hivatalának iratai. Kamarási Hivatal számadásai.

¹³ BFL. IV.1202. hh. Árverések könyve.

¹⁴ BFL. IX.43.

¹⁵ A novemberi és márciusi országos vásárok forgalma általában, többnyire a kedvezőtlen időjárás és útviszonyok miatt, jelentéktelenebb volt.

további években viszonylag magas szinten marad. Hasonló, de nem ilyen hektikus trend figyelhető meg a legjobb minőségű termékek áránál, amely 1832-től meredeken emelkedett. (2/a-b sz. grafikon.) Tehát a vásári forgalomban sem mutatkozott válságra utaló jel.

Végezetül kizárandó, hogy az 1830. évi betáblázási jegyzőkönyv esetleg hiányos, megvizsgáltam az 1829. évi betáblázásokat. Ez évben mind a betáblázási esetszámok (745), mind a betáblázott összeg (1 232 059 konvenció forint) az 1830. évinél alacsonyabb volt.

A vizsgált adatok tehát kétségesé tették, hogy az 1830-as év a hitelezések mélypontja, töréspontja lett volna, ezért célszerűnek tűnt az 1825. és 1835. évi betáblázások numerikus, az 1840. évinek pedig név szerinti feldolgozása. A vizsgált években betáblázott összegek alakulása (3. sz. grafikon) azt mutatja, hogy a betáblázott adósságok összege az 1820-as évek első felében csökkent drasztikus mértékben, az 1830. év éppen a lassú kilábolás egy pontja volt. A hitelek összege továbbra is vontatottan emelkedett 1835-ig (de még ekkor is alatta maradt az 1820. évinek). Ezután hirtelen emelkedés mutatkozott, a betáblázott kölcsönök összege 1835-höz képest csaknem két és félszeresére nőtt; majd 1840 és 1845 között jelentős csökkenés észlelhető, amelyet a következő öt éves periódusban ismét meredek emelkedés követ, de az 1850. évben betáblázott hitelek összege még mindig valamelyest elmaradt az 1840. évitől. Azaz úgy tűnt, hogy Méreinek igaza volt: a pénz- vagy hitelszűke kisebb-nagyobb mértékben, de hosszú ideig, az 1820-as évek elejétől az 1830-as évek közepéig jellemezte a pesti hiteléletet. De ebből még nem következett, hogy ebben a folyamatban a mélypontot éppen az 1830-as év jelentette volna.

Tovább gondolkozva, rájöttem arra, hogy a hivatkozott tanulmányomban ugyan utaltam arra, hogy a betáblázási jegyzőkönyvek nemcsak a vizsgált években, hanem a korábban nyújtott kölcsönök betáblázást is tartalmazták, ezek arányát azonban csak a hitelek megtérülése szempontjából vizsgáltam, megállapítva, hogy az idő előrehaladtával a régi hitelek aránya jelentősen csökkent. Nem fordítottam azonban figyelmet a *betáblázás évében* nyújtott kölcsönök összegének alakulására. Elkülönítve az adott évben nyújtott hiteleket kiderült, hogy az 1820. év betáblázásainak összegét elsősorban a korábban nyújtott hitelek biztosítása duzzasztotta nagyra (4. sz. grafikon), és ekkor volt a legmagasabb, csaknem 90%-os a magánhitelezők által nyújtott kölcsönök aránya. Azaz ebben az évben, és feltehetően a szomszédos évek dekonjunkturális időszakában is, elsősorban a magánhitelezők igyekeztek a sokszor évekkal előbb nyújtott kölcsöneiket betáblázással biztosítani. A magánhitelezők által nyújtott hitel aránya ezzel szemben 1830-ban (65%) és 1840-ben (55%) volt a legalacsonyabb. A jogi személyek és a magánhitelezők megoszlását az adott év hitelezői között az 5. sz. grafikon ábrázolja.

A betáblázás évében nyújtott hitelek összege (6. sz. grafikon) 1825-ben volt a mélyponton, és még 1830-ban is valamivel alatta maradt az 1820. évinek, majd ettől kezdve 1840-ig meredeken nőtt, az összes betáblázott hitel értékéhez hasonlóan 1840 és 1845 között meredeken csökkent, a következő periódusban viszont újra meredeken nőtt. Azaz az 1840-es évek közepén is szűkültek a hitelforrások, de kevésbé drasztikus mértékben és hosszan tartóan, mint az 1820-as években. Az a tény, hogy a hitelkínálat bővülése ellenére az 1850-ban nyújtott kölcsönök messze elmaradtak az 1840. évi összegtől, nyilvánvalóan a szabadságharc eseményeinek következménye volt.

Összevetve a pesti hitelezők és az Osztrák Nemzeti Bank által az azonos évben nyújtott hitelek összegének alakulását az 1820-as bázisévhez viszonyítva (7. sz. grafikon) megállapítható, hogy míg Pesten az 1825-ös, a Nemzeti Banknál az 1830-as év jelzi a mélypontot.¹⁶ Az

¹⁶ Az Osztrák Nemzeti Bank hitelkihelyezéséről évenkénti adatokkal rendelkezünk, ebből megállapítható, hogy a leszámítolások 1827-ben, a lombard kölcsönök összege 1828-ban érte el a mélypontját.

1835. évnél Pesten az újabb csökkenés, a banknál némi emelkedés eredményeképpen csaknem azonos értéket észlelhetünk. 1835 és 1840 között a kihelyezett hitelek összege mindkét esetben meredek emelkedést mutat, melyet Pesten meredek, Bécsben kisebb mértékű csökkenés követ, s egy újabb, kisebb mértékű emelkedés következtében az 1850. évben azonos értéket vesz fel. Azaz megállapítható, hogy a hitelkínálat trendje, némi elmozdulással, de azonosan alakult. (Persze nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ONB által kihelyezett tőke sokszorososan felülmúlta a pesti hitelösszegeket. Az 1850-ben Pesten nyújtott hitel összege valamivel több mint 3 millió forint volt, a banki hitelek pedig több mint 54 millió forintra rúgtak.)¹⁷ A bank esetében a hitelösszeg 1835. évi emelkedése elsősorban a leszámítoló üzletág rendkívül dinamikus növekedésének tulajdonítható, míg a lombard-kölcsönök alakulása szinte teljesen megegyezett a pestivel. 1840-ig, a váltóbíróságok felállításáig Pesten a kötelezvények mellett a váltó-hitelek is bejegyezték a betáblázási könyvekbe, ez a gyakorlat folytatódott, nemcsak 1840-ben, hanem még 1850-ben is, igaz, ekkor már szórványosan

Az immár öt időmetszet viszonyainak ismeretében biztonságosabban ítélnél meg, hogy vajon valóban a többitől eltérően, sajátosan alakult-e az 1830. év hitelezőinek és adósainak összetétele. Mindkét csoport foglalkozási, illetve rendi helyzetét tekintve eredményeink csak hozzávetőleges pontosságúak, hiszen – mint ezt a hivatkozott tanulmányban részletesebben kifejtettem – a jegyzőkönyvek csak ritkán tartalmaztak a hitelezők/adósok foglalkozására vonatkozó adatokat, és más források bevonásával is csak a személyek egy részét – a korai időmetszetekben csak egyharmadát – sikerült azonosítani. Az öt időmetszet adatainak (1. sz. táblázat)¹⁸ összehasonlítása azt mutatja, hogy a kereskedők már korábban megfigyelt dominanciája a hitelezők és legnagyobb hitelezők között kétségtelenül sajátos vonása az 1830. év hitelviszonyainak, de arányuk még 1840-ben is meghaladta a többi időmetszetben megfigyeltet. A nemesekkel és katonatisztekkel együtt e két időmetszetben a hitelezőknek több mint fele közülük került ki. 1850-re jelentősen megváltozott a kép: a nemesek és kézművesek erősítették a pozíciójukat, míg a kereskedők aránya az 1830. évinek csaknem a felére csökkent. A legnagyobb hitelezők között még egyértelműbb a kereskedők és nemesek vezető szerepe 1830-ban (a katonatisztekkel együtt arányuk 82%-ra rúgott), és 1850-re is csak kis mértékben csökkent. A hitelezők összetétele 1850-re sokszínűbbé vált, ezen belül figyelemre méltó az értelmiségi/tisztviselő foglalkozásúak előretörése. Az összes hitelezőkhöz hasonlóan alakult a betáblázás évében folyósított kölcsönök hitelezőinek összetétele (2. sz. táblázat), illetve annak módosulása. Ezek az eredmények azonban óvatosan kezelendők az azonosított hitelezők viszonylag csekély száma miatt.

A vizsgált adatok – már csak az elsődleges forrásból következően is – egyértelműen hitelszűkére és nem pénzszűkére utalnak, noha a kortársak (és nyomukban a történészek is) pénz- és hitelhiányra panaszkodtak. Mérei Szentkirályi László Pest megyei alispánra hivatkozott, aki 1818-ban gyötrő pénztőke és kölcsönhiányról szólt, hasonlóképpen vélekedett

A váltóüzlet 1836-tól haladta meg a lombard-kölcsönök összegét, az 1840–1841-es években meredeken csökkent, majd ezt követően dinamikusan nőtt.

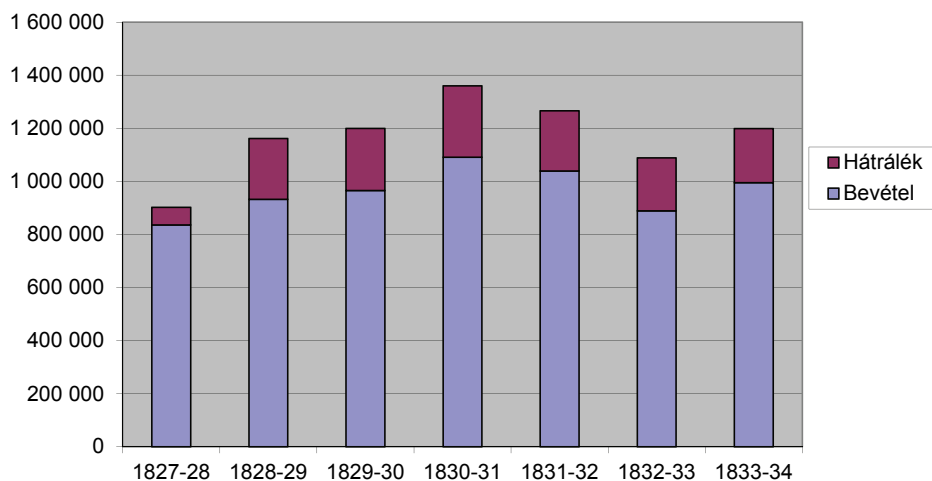
¹⁷ Zugschwerdt: *Das Bankwesen*, 177–178., 185–186.

¹⁸ A táblázat némileg eltér a hivatkozott tanulmányom 24–25. oldalán található táblázat adataitól, ugyanis akkor figyelembe vettem az úr/úrnő címet viselőket is, mivel ezzel a titulussal a korai időmetszetekben *valószínűsíthetően* nemeseket, illetve a tanács nemesített és nem nemesített tagjait illették. A vizsgálat kiterjesztése során kiderült, hogy e csoportba vegyes rendi állású/foglalkozású személyeket soroltak (a tanács tagjain kívül a választott polgárok, tekintélyesebb polgárok, vagyos kereskedők neve mellé is biggyesztették az úr/úrnő címet), ezért ezeket a jelen vizsgálatnál figyelmen kívül hagytam, annál is inkább, mert a nemesi állást viszont mindig feltüntették.

Kazinczy egy 1821-ben írott levelében.¹⁹ Lónyai János viszont csak a pénzhiányt említi 1826. szeptember 7-i, Csányi Lászlóhoz intézett levelében: „Más rossz újság, de hiszen ez nálatok (sic) is, bár kisebb mértékben nem újság, a pénz nem léte. Itten [ti. Bereg megye – B. V.] a legfőbb pontra hágott, úgy hogy gazdag, szegény, pór, nemes, mind egyaránt nyomattatik a nehéz szükségétől.”²⁰ Sem a pesti ingatlanforgalmi és árverési adatok, sem a csőd- és adóssági perek jelentéktelen száma nem utalnak pénzhiányra.²¹ Ellentmond ennek az az Osztrák Nemzeti Bank dinamikusan növekvő jegyforgalma is.²² Ismeretes viszont, hogy a kereskedők a dekonjunktúra éveiben tőkéjüket ingatlanvásárlásba fektették. Tőkéjük immobilizációja valóban csökkentette a hazai hitelforrásokat, és ez, a külföldi hitelforrások csökkenésével együtt, valóban hozzájárult a kialakult – ha nem is hitelválsághoz, de hitelszűkéhez.

*

A hitelviszonyok vizsgálatának új időmetszetekre, illetve új forráscsoportokra való kiterjesztésének eredményei csak megerősítik, illetve finomítják az 1820-as évek hitelválságára vonatkozó korábbi megállapításokat, amennyiben a hitelszűke éveinek mélypontját az 1820-as évek elejére datálják, és az évtized második felét a lassú kilábolásként jellemzik. E téren jelentős új eredmény nem született, számomra – és talán a kérdéssel foglalkozó más kutatók számára is – ez a vizsgálat inkább módszertani szempontból lehet tanulságos.

1. sz. grafikon

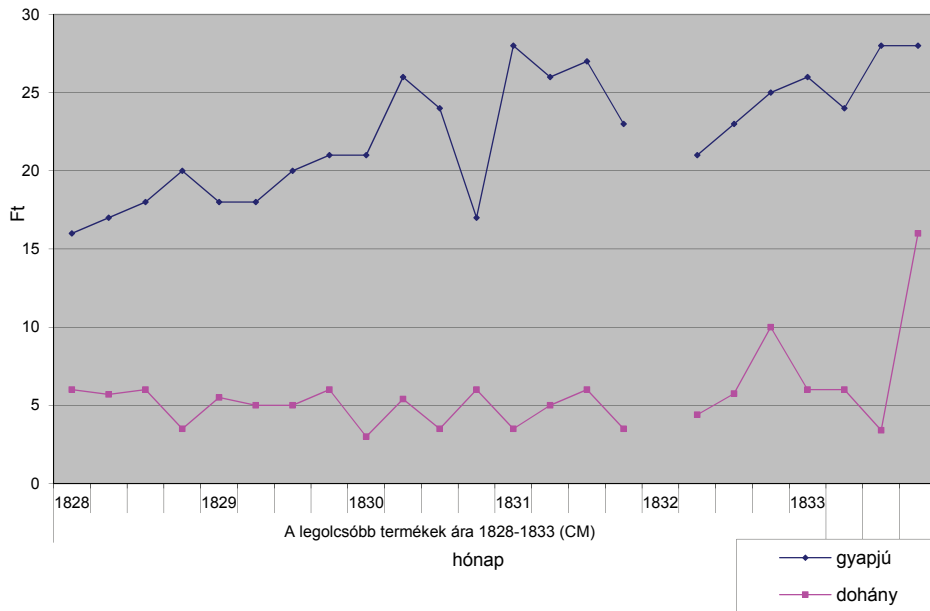
VÁROSI JÖVEDELMEK ALAKULÁSA PESTEN 1827–1834

¹⁹ Magyarország története, 18.

²⁰ Idézi Kecskeméti Károly: *A magyar liberalizmus 1790–1848*. Budapest, 2008.145.

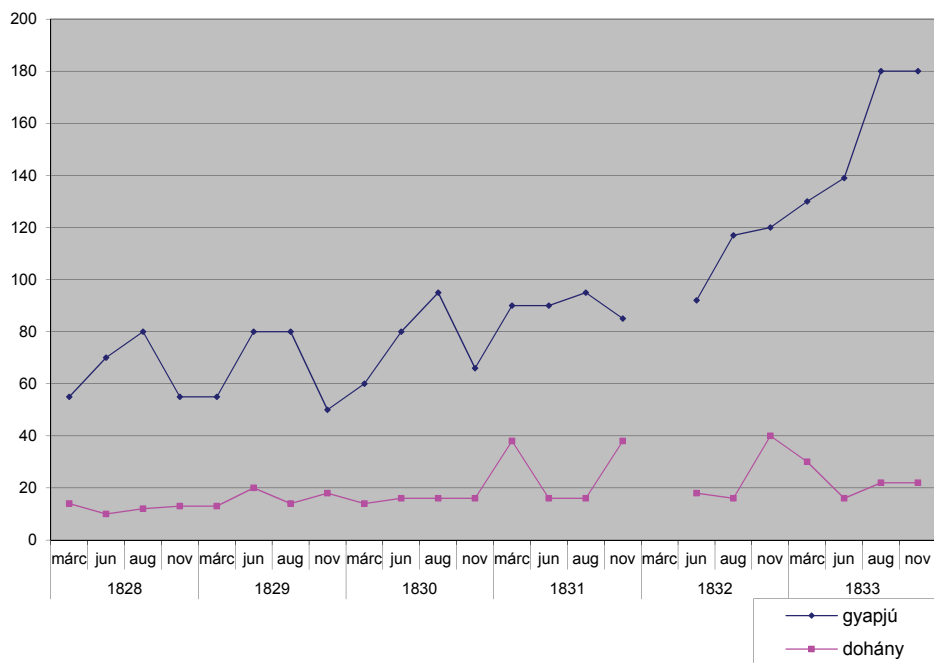
²¹ 1815 és 1830 között mindössze 7 adóssági- és 9 csődpert indítottak, ezek száma 1830 és 1840 között 7, illetve 3 volt. Ez akkor is figyelemreméltó, ha tudjuk, hogy a csődperek száma csak a csődtörvényt követően szaporodott, 1840 és 1850 között több mint 800-ra. BFL IV. 1223.d. Pest város Törvényszékének iratai. Csődperek.

²² 1826-ban az érckészlet és a bankjegyforgalom aránya 1:4.³²-re, 1430-ban 1:6.³⁷-re, 1831-ben egyenesen 1:9⁷⁰-re emelkedett, ezt csökkenés követte, majd a vizsgált időszak csúcspontját 1840-ben 1:10⁴⁵-es értékkel érte el. Zugschwerdt: *Das Bankwesen*, 217.

2/a sz. grafikon

A LEGOLCSÓBB TERMÉKEK ÁRA 1828–1833 (CM)

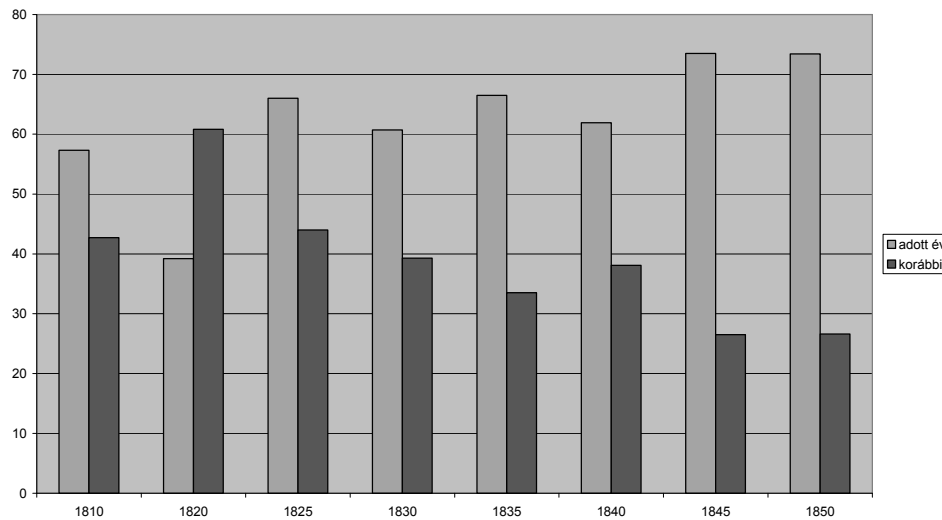

2/b sz. grafikon

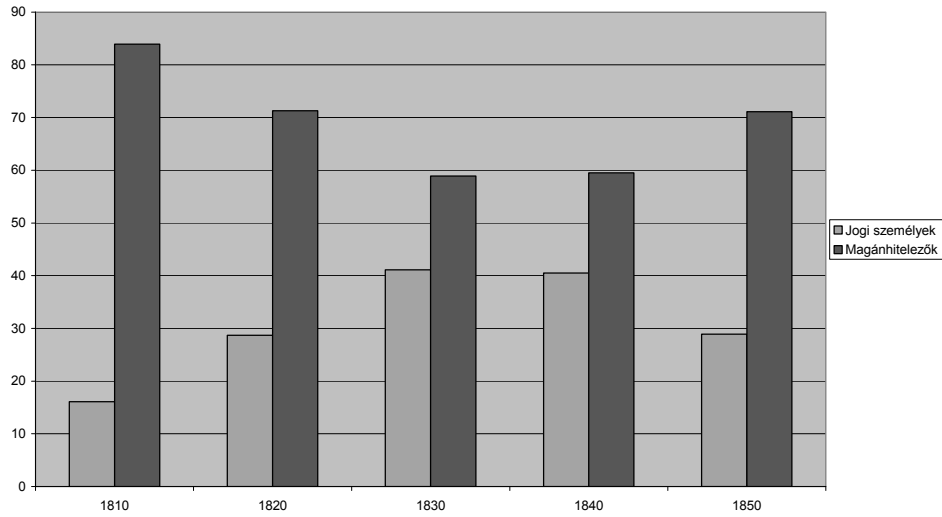
A LEGJOBB MINŐSÉGŰ TERMÉNYEK ÁRA 1828–1832 (CM)

3. sz. grafikon
A BETÁBLÁZOTT ÖSSZEGEK ALAKULÁSA

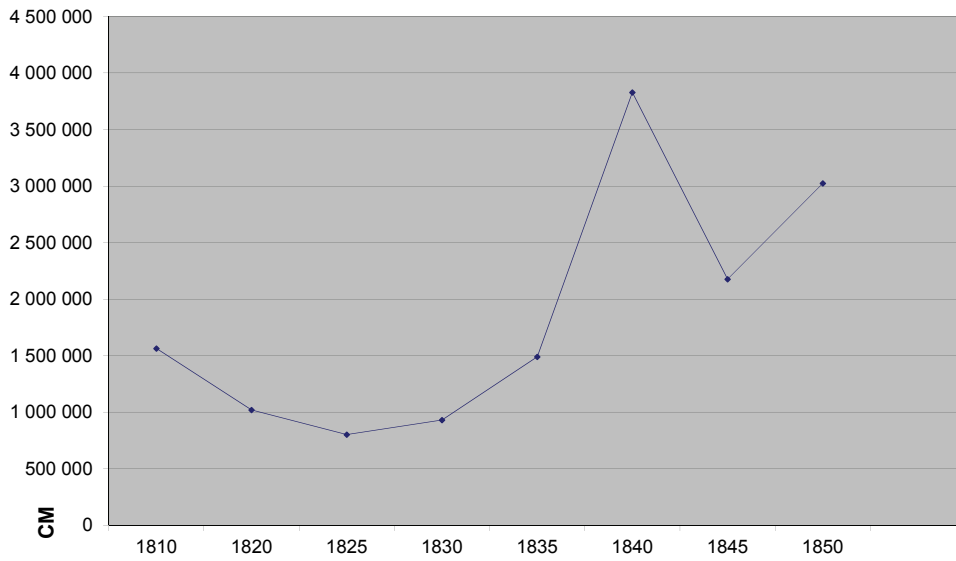

4. sz. grafikon
AZ ADOTT ÉVBEN BETÁBLÁZOTT HITELEK ARÁNYA (%)

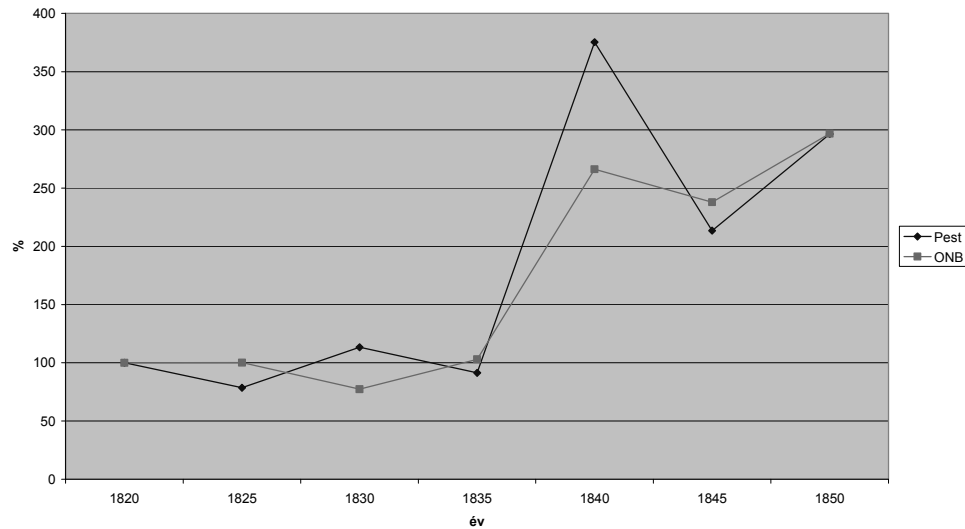
5. sz. grafikon

A JOGI SZEMÉLYEK ÉS MAGÁNHITELEZŐK ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA AZ ADOTT ÉV HITELEZŐI KÖZÖTT (%)

6. sz. grafikon

A BETÁBLÁZÁS ÉVÉBEN NYÚJTOTT HITELEK

7. sz. grafikon

AZ ONB ÁLTAL ÉS PESTEN NYÚJTOTT HITELEK ARÁNYA AZ 1820-AS BÁZISÉVHEZ VISZONYITVA (%)

	1810		1820		1830		1840		1850	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
HITELEZŐK										
<i>Magánhitelezők</i>	474		725		458		742		526	
<i>Azonosítottak</i>	176	36	199	27,4	178	39	339	46	338	64,2
<i>Ebből</i>										
<i>Nemes</i>		10,8		4		7,9		8,8		14,7
<i>Katonatiszt</i>		8,5		5,5		3,4		3,5		3
<i>Egyházi</i>		1,7		2,5		0,6		0,7		0,3
<i>Kereskedő</i>		31,2		34,6		46,6		40,4		26,3
<i>Bankár</i>								0,3		
<i>Gyáros, nyomdatul.</i>		0,6		1,6		0,6		0,7		
<i>Szállítás, vendéglátás</i>				1,6		1,7		2,6		1,2
<i>Kézműves</i>		22,2		24,6		15,7		20		29,5
<i>Birtokos polgár</i>		11,4		13		12,3		8,5		3
<i>Ért., tisztv., építész,</i>		13,6		12,6		11,2		13		17,4
<i>Magánzó</i>										2,4
<i>Egyéb</i>		0,3						1,5		2,2
		100		100		100		100		100

<i>Legnyagyobb hitelezől '10000></i>	45		38		21		46		50	
<i>Azonosított</i>	29	64	12	31,6	17	80,9	29	63	41	82,3
<i>Ebből</i>										
<i>Nemes</i>		44,8		16,8		35,2		31		28,6
<i>Katonatiszt</i>		3,4		8,3		5,9				3,6
<i>Egyházi személy</i>				8,3		5,9				
<i>Kereskedő</i>		24,1		41,7		41,2		41,4		32,1
<i>Szállítás-vendéglátás</i>				8,3		5,9				7,2
<i>Kézműves</i>		13,8				5,9		13,8		14,3
<i>Birtokos polgár</i>		6,9		8,3				3,4		
<i>Tisztv., ért., művész, ép.,</i>		3,4		8,3				10,4		14,2
<i>Egyéb</i>		3,4								
		100		100		100		100		100

1. sz. táblázat

A HITELEZŐK ÖSSZETÉTELE 1810–1850

<i>Hitelező</i>	1810		1820		1830		1840		1850	
	<i>szám</i>	<i>%</i>	<i>szám</i>	<i>%</i>	<i>szám</i>	<i>%</i>	<i>szám</i>	<i>%</i>	<i>szám</i>	<i>%</i>
<i>azonosított</i>	96	54,5	70	35,2	83	46,4	186	54,9	254	72,3
<i>Ebből</i>										
<i>Nemes</i>		12,5		2,8		10,8		14,5		20,1
<i>Katonatiszt</i>		7,3		4,4		4,8		5,4		2
<i>Egyházi személy</i>		2,1		1,4				1,6		0,4
<i>Kereskedő</i>		26		38,6		44,7		30,6		22
<i>Bankár</i>								1,2		0,4
<i>Gyáros, nyomdatul.</i>						1,2		0,5		
<i>Fuvar,vendéglátó</i>				2,8		2,4		2,2		4,3
<i>Kézműves</i>		16,7		22,8		14,5		22		27,2
<i>Birtokos polgár</i>		14,6		10		10,8		7,5		3,1
<i>Értelmiség,tisztviselő.</i>		20,8		17,2		10,8		14,5		15,1
<i>Magánzó</i>										2,7
<i>Egyéb</i>										2,7
		100		100		100		100		100

<i>A tízezer forintnál nagyobb kölcsönt nyújtók</i>										
<i>Azonosított</i>	20	69	5	41,7	9	52,9	17	43,6	39	95,1
<i>Ebből</i>										
<i>Nemes</i>		25				22,2		41,2		25,6
<i>Katonatiszt</i>		5								7,8
<i>Egyházi személy</i>										
<i>Kereskedő</i>		25		20		44,5		41,2		35,8
<i>Bankár</i>										2,5
<i>Gyáros, nyomdatul.</i>										
<i>Fuvar, vendéglátó</i>				20		11,1				7,8
<i>Kézműves</i>		20		20		11,1		5,8		10,2
<i>Birtokos polgár</i>		15		20		11,1				2,5
<i>Értelmiség, tisztviselő</i>		10		20				11,8		7,8
<i>Magánzó</i>										
<i>Egyéb</i>										
		100		100		100		100		100

2. sz. táblázat

A BETÁBLÁZÁS ÉVÉBEN NYÚJTOTT KÖLCSÖN HITELEZŐI

VERA BÁCSKAI

The Years of Credit Shortage

The paper aims at correcting one of the claims from a previous study of mine on the credit conditions in Pest and Buda. At that time, the analysis of the so called intabulation (or mortgage) records from the years 1810, 1830 and 1850 showed that in 1830 there was a notable decrease in credit supply and the composition of lenders seemed different from what we saw in the other two cross sections, while literature had previously dated this turning point to the 1810s and 1820s. Accordingly, further research focused on examining whether there were other economic processes to substantiate this phenomenon. But neither the dynamics of property sales, auctions, local taxes and salaries, nor the purchase reports from the year could justify the conclusions drawn from the mortgage records of 1830. On the other hand, mortgage records from the years 1825, 1835 and 1840, and especially the separation of loans made in the studied year from previous loans, showed that in the base year of 1820 previously granted loans were instrumental in raising the number and value of intabulated loans. The total value of loans made in the year of intabulation was the lowest in 1825, while in 1830 it started to show signs of slow recovery. Comparing the loans made by creditors in Pest to those made by the National Bank of Austria in 1820, we can observe that while the nadir came in 1825 in Pest, the National Bank hit the lowest point in 1830, and it was only during the years between 1835 and 1840 when both experienced the next steep rise.